

KTO REDAGOWAŁ DOKUMENTY JADWIGI ŁOKIETKOWEJ?

Wstęp

Życie i działalność publiczna Jadwigi, żony Władysława Łokietka, zostały dość dobrze opracowane w naszej literaturze ¹. Nikt jednak nie omówił wyczerpująco wystawionych przez nią dokumentów ². Jest to zrozumiałe o tyle, że — pomimo wyraźnego postępu badań nad polskimi kancelariami monarszymi — wiemy bardzo mało na temat średniowiecznych kancelarii małżonek władców, ich organizacji i funkcjonowania ³. W dużej mierze sytuacja taka wynika ze stanu źródeł: dokumentów wystawionych przez żony panujących zachowało się mało ⁴, podstawy do wszelkich uogólnień są niepewne, ale nie oznacza to, że problemu należy unikać.

¹ K. Pieradzka, *Jadwiga*, PSB t. 10 s. 290. K. Jasiński, *Uzupełnienia do genealogii Piastów „Studia Źródłoznawcze”* (dalej cyt. SZ) t. 5: 1960 s. 106–109; E. Rudzki, *Polskie królowe*, t. 1, Warszawa 1985 s. 7–28; Zob. także: E. Długopolski, *Władysław Łokietek na tle swoich czasów*, Warszawa 1951 oraz J. Śliwiński, *Mariaże Kazimierza Wielkiego. Studium z dziejów obyczajowości i etyki dworu królewskiego w Polsce w XIV wieku*, Olsztyn 1987 (zwłaszcza s. 25–39).

² Literatura na ten temat jest uboga. Można tu wymienić okazjonalne wzmianki S. Kętrzyńskiego (*Uwagi o pieczęciach Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego*, Warszawa 1929 s. 28), K. Pieradzkiej (dz. cyt., s. 290), E. Długopolskiego (dz. cyt., s. 149), A. Rutkowskiej-Płachcińskiej (*Sądeckizna w XIII i XIV wieku*, Wrocław Warszawa 1961, passim), D. i B. Lapisów (*Beginki w Polsce w XIII–XV wieku*, „Kwartalnik Historyczny” <dalej cyt. KH> 79: 1972 s. 526 nn) i J. Bieniaka (*List kanclerza kujawskiego do Rady Starego Miasta Torunia ze stycznia 1331 roku*) — *Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie*. Seria A. Historia (1978) s. 143.

³ Jako pierwsza zajęła się tym problemem I. Sułkowska-Kurasiowa, omawiając kancelarię Jadwigi Andegawęńskiej oraz następnych żon Władysława Jagiełły (*Dokumenty królewskie i ich funkcje w państwie polskim za Andegawenów i pierwszych Jagiellonów 1370–1444*, Warszawa 1977 s. 61 nn).

⁴ Z wieku XII znamy jeden dokument Salomei, wdowy po Krzywoustym, dla klasztoru w Mogilnie z 1143 r. *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, t. 1–2,

Proponujemy zatem czytelnikowi garść uwag o dokumentach Jadwigi Łokietkowej, a zwłaszcza o osobach ich redaktorów. Obecnie znamy tych dokumentów 15. Pięć pochodzi z lat 1312–1330, kiedy Jadwiga panowała w Krakowie u boku Władysława Łokietka⁵, zaś dziesięć powstało podczas jej pobytu w starosądeckim klasztorze kłarysek w latach 1333–1339⁶.

Taki podział materiału dokumentowego (okres krakowski – okres sądecki), a w konsekwencji i niniejszej pracy, wydaje się całkiem uzasadniony. W każdym z wyodrębnionych okresów inna była bowiem pozycja prawna Jadwigi, inne też było środowisko, w którym się obracała.

Wszystkie dokumenty Jadwigi mają charakter dyspozytywny. W większości były one przeznaczone dla odbiorców świeckich. Zestawienie odbiorców dyplomów przedstawia tabela nr 1.

1 Redaktorzy dokumentów Jadwigi, powstałych za życia Władysława Łokietka

Najpierw należy scharakteryzować stanowisko prawne Jadwigi i zakres przysługującej jej władzy. Czynniki te decydowały bowiem o randze i mocy prawnej wystawianych przez nią dokumentów. Formalno-prawne ramy działalności małżonek polskich władców w średniowie-

Poznań 1877–1878 (dalej cyt. KodWlkp) t. 1 nr 9. Na terenie Małopolski jedną większą grupę z pierwszej połowy XIII stulecia, stanowi 7 dokumentów Grzymisławów, wdowy po Leszku Białym (*Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. 1–3, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1876–1905 <dalej cyt. KodMłp> t. 1 nr 11–13, 24; t. 2 nr 393, 395, *Kodeks dyplomatyczny Polski*, t. 1–4, wyd. L. Ryzyszczewski, A. Muczkowski i in., Warszawa 1847–1852 <dalej cyt. KodPol> t. 1 nr 19). Z drugiej połowy XIII w. znanych jest 12 dokumentów Kingi, częściowo wystawionych za życia Bolesława Wstydlwego (KodMłp t. 1 nr 95, 96; t. 2 nr 474, 475, 479, 482, 487, 511, 512, 513, 519. A. Rutkowska-Płachcińska, *dz. cyt.*, nr 1 s. 120). Dysponujemy także 9. dokumentami Gryfina, wdowy po Leszku Czarnym, z czasów jej pobytu w Sączu (KodMłp t. 1 nr 132; t. 2 nr 523, 524, 525, 526, 532. Por. M. Piszczkowska, *Gryfina* w: PSB t. 9 s. 73).

⁵ KodPol t. 3 nr 75; KodMłp t. 1 nr 151 (i KodMłp t. 2 nr 561); KodPol t. 2/2 nr 479; *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa*, (dalej cyt. KodmKr), t. 1, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1879 nr 11; *Zbiór dokumentów małopolskich* (dalej cyt. ZDM) cz. 1, 4, wyd. S. Kuraś, Wrocław 1962–1968 t. 4 nr 911. Tekst tego ostatniego dokumentu jest nieznan, zachował się tylko jego regest. Oprócz dokumentu z 1312 r., wydanego z fotograficznej podobizny oryginału (KodPol t. 3 nr 75), teksty dyplomów zachowały się w szesnastowiecznych kopiach.

⁶ ZDM t. 1 nr 35, 37; t. 4 nr 917, 918 (teksty tych dwóch dokumentów nie zachowały się, znamy tylko regesty), KodMłp t. 1 nr 203, 205, 207, 208.

Tabela nr 1
Odbiorcy dyplomów Jadwigi Łokietkowej

Lp	Źródło	Data	Odbiorcy				
			osoby świeckie		miasta	Kościoł	
			sołtysi	inne		wspólnoty	parafie
1	KodPol 3 nr 75	21 II 1312			1		
2	KodMłp 1 nr 151	28 I 1315				1	
3	KodPol 2/2 nr 479	13 VII 1318		1			
4	KodmKr 1 nr 11	11 VI 1320			1		
5	ZDM 4 nr 911	1330	1				
6	KodPol 3 nr 84	1333					1
7	ZDM 1 nr 35	4 VI 1334	1				
8	ZDM 1 nr 37	1335	1				
9	ZDM 4 nr 917	1336	1				
10	ZDM 4 nr 918	1336	1				
11	KodMłp 1 nr 203	3 II 1336	1				
12	KodMłp 1 nr 205	27 VII 1336		1			
13	KodMłp 1 nr 207	1337			1		
14	KodMłp 1 nr 208	16 V 1339		1			
15	KodPol 1 nr 89	6 VII 1339		1			
		RAZEM	6	4	3	1	1

czu nie były – jak się zdaje – jasno określone. Wiadomo, iż w XIII w. niektóre z księżnych śląskich odgrywały dużą rolę polityczną, nawet skutecznie sięgały po władzę⁷. W Małopolsce wysoką pozycję i dużą samodzielność osiągnęła Kinga, żona Bolesława Wstydlwego. Są to jednak przypadki wynikające z konkretnej sytuacji rodzinnej i politycznej, w której niebagatelne znaczenie miały osobiste predyspozycje i ambicje władczyń.

W sensie teoretycznym pozycja prawna Jadwigi Łokietkowej opierała się zapewne na tym, iż była ona legalną małżonką księcia, a od 1320 r. – uroczystie koronowaną królową. Zatem władza jej, podobnie jak władza jej męża, miała charakter publiczny. Możliwości konkretnego działania, np: nadawania dóbr i przywilejów, wynikały także z patrymonialnego charakteru państwa, aktualnego jeszcze w pierwszej połowie XIV stulecia. Powodował on przenoszenie na grunt prawa publicznego stosunków prawnoprywatnych. Jak wiadomo, w myśl

⁷ J. Mularczyk, *Władza książęca na Śląsku w XIII wieku*, Wrocław 1984 s. 79.

zasad prawa prywatnego, żona była alter ego męża w sprawach majątkowych i w sytuacjach wyższej konieczności mogła załatwiać wszelkie sprawy gospodarcze⁸. Warto przypomnieć, że w Europie zachodniej kobiety mogły sprawować władzę senioralną i korzystały z takich samych praw własności, jak mężczyźni⁹.

W aspekcie praktycznym jako czynnik nader istotny jawi się osobista pozycja i autorytet Jadwigi. Jak się wydaje, owa pozycja była bardzo silna. Wynikała ona z tej okoliczności, iż małżeństwo córki Bolesława Pobożnego z Łokietkiem miało poważne znaczenie polityczne¹⁰. Po wtóre, była ona jedyną żoną Władysława i dała mu męskie potomstwo, zapewniając ciągłość dynastii. Osobisty autorytet Jadwigi umacniał również fakt, iż nie stroniła od uczestnictwa w życiu politycznym, zawsze lojalna wobec męża, działająca przede wszystkim na rzecz pacyfikacji nastrojów. Próbowala np. pojednać małżonka z wrogim mu biskupem krakowskim Janem Muskata. Należy teraz zapytać, jakie były praktyczne formy realizacji jej uprawnień monarszych. Z możliwością samodzielnego wystawiania dokumentów wiąże się przede wszystkim kwestia pieczęci Jadwigi. Sprawa ta jest skąpo oświetlona materiałem źródłowym i nie wyjaśniona przez badaczy. Formuły koroboracyjne kolejnych dokumentów¹¹, poczynawszy od pierwszego dyplomu z 1312 r., zapowiadają użycie „nostri sigilli”. Wynika stąd, że Jadwiga posiadała własną pieczęć, i to co najmniej od 1312 r.¹² S. Kętrzyński założył posiadanie przez nią pieczęci od

⁸ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia państwa i prawa polskiego*, Warszawa 1985 s. 26; B. Lesiński, *Stanowisko kobiety w polskim prawie ziemskim do połowy XV wieku*, Wrocław 1956 s. 98–9. Wiadomo, że w tym samym okresie na Węgrzech królowa stanowiła pierwszą po królu osobę w państwie. W czasie koronacji składała ślubowanie i odbierała od poddanych przysięgę wierności. Miała również swój aparat administracyjny. Np. na dworze Elżbiety Łokietkówny pracowało kilku urzędników kancelaryjnych: kanclerz, podkanclerzy, sekretarz i notariusz. (E. Śnieżyńska-Stolot, *Ze studiów nad kulturą dworu Elżbiety Łokietkówny*, SH t. 20: 1977 s. 181–189. Patrz także: S. Kuraś, *Czy Elżbieta Łokietkówna była królową Polski? w: Społeczeństwo Polski średniowiecznej*, t. 5, red. S. K. Kuczyński, Warszawa 1992 s. 211–212).

⁹ R. Pernoud, *Kobieta w czasach katedr*, tłum. I. Badowska, Warszawa 1990 s. 198–199.

¹⁰ K. Jasiński nie zaważał się stwierdzić, że „pod względem doniosłości politycznej należy ono bezsprzecznie do najważniejszych w genealogii piastowskiej” (K. Jasiński, *dz. cyt.*, s. 107).

¹¹ Dokument z 1318 r. w ogóle nie posiada formuły koroboracyjnej (KodPol t. 2/2 nr 479).

¹² Z równym prawdopodobieństwem możemy przyjąć, iż dysponowała własną pieczęcią od 1306 r., tzn. od zdobycia Krakowa przez Łokietka.

momentu koronacji królewskiej¹³. W każdym razie istnienie osobistej pieczęci władczyni jest niewątpliwe¹⁴. Ponadto nie można wykluczyć, że posługiwała się pieczęcią majestatyczną małżonka. Wszak wiemy, iż w 1328 r., podczas jednej z licznych podróży Łokietka, ona właśnie przechowywała jego „sigillum maius” w Krakowie¹⁵ i nie musiał to być przypadek odosobniony.

Mało wiadomo również o wyglądzie tej pieczęci. K. Stronczyński, który widział gipsowy odlew, opisał ją jako „pieczęć z figurą kłęzącą”¹⁶, co powtórzył za nim F. Piekosiński¹⁷. Natomiast według współczesnych badaczy na pieczęci Jadwigi znajdowało się „dewocyjne wyobrażenie koronacji Madonny”¹⁸.

Z możliwością realizacji monarszych uprawnień związane jest także zagadnienie własnego aparatu urzędniczego władczyni. W omawianym przypadku pierwsze informacje źródłowe o istnieniu struktury zwanej „curia reginae” pochodzą z lat dwudziestych XIV stulecia, chociaż zapewne funkcjonowała ona już wcześniej. W dokumencie Władysława Łokietka z 14 lutego 1325 r. wystąpił Wojciech Poraj, „dapifer dominae reginae”¹⁹. S. Kozierowski zaliczył go do rodu Porajów-Róźców, którzy byli zwolennikami Łokietka od lat dwięćdziesiątych XIII w.²⁰ W innym dokumencie królewskim z 1325 r. pojawił się jako świadek Pełka Michałowicz, „camerarius reginae”²¹. Możemy sądzić, że oprócz stolnika i komornika Jadwiga posiadała także własnych urzędników kancelaryjnych, którzy redagowali i spisywali

¹³ S. Kętrzyński, *dz. cyt.*, s. 28.

¹⁴ Dodatkowy argument za posiadaniem przez Jadwigę własnej pieczęci znajdujemy w dokumencie wystawionym wspólnie przez parę monarszą 17 maja 1321 r. dla kolegiaty sandomierskiej (KodMłp t. 2 nr 581). W koroboracji tego dokumentu czytamy: „praesentes litteras conscribi fecimus sigillorumque nostrorum munimine roborari”.

¹⁵ KodWłp t. 2 nr 1088. Tę niejasną sprawę omawia S. Kętrzyński, *dz. cyt.*, s. 31. J. Śliwiński uważa za pewnik posługiwanie się przez Jadwigę główną pieczęcią królewską (*dz. cyt.*, s. 32).

¹⁶ K. Stronczyński, *Pobieżny przegląd pieczęci Piastów polskich*, Warszawa 1881 s. 59.

¹⁷ F. Piekosiński, *Pieczęcie polskie wieków średnich*, t. 1, Kraków 1899 s. 204 nr 347.

¹⁸ M. Gumowski, M. Haisig, S. Mikucki, *Sfragistyka*, Warszawa 1960 s. 184. Być może wizerunek napieczony był wzorowany na pieczęci matki Jadwigi, ks. wielkopolskiej Jolenty. (Por. KodWłp t. 4 tabl. XXII).

¹⁹ KodDKK 1 nr 135.

²⁰ S. Kozierowski, *Ród Porajów-Róźców – „Rocznik Towarzystwa Heraldycznego”* R. 9: 1928/9 s. 110, 182.

²¹ *Archiwum książąt Lubartowiczów-Sanguszków we Sławucie*, t. 2, wyd. Z. L. Radziwiński, B. Gorczak, Lwów 1888 (dalej cyt. ArS) nr 8.

wystawiane z jej woli dyplomy. Informacji o nich będziemy szukać przede wszystkim w tych właśnie dokumentach. Istotne dla nas są wzmianki o personelu kancelaryjnym zawarte w wykazach świadków oraz w formule „datum per manus”. Formuła ta wymieniała redaktora dyplomu, bądź też osobę odpowiedzialną za jego merytoryczną i formalną poprawność, a według niektórych opinii – osobę spisującą tekst²². Informacje na temat personelu kancelaryjnego, zawarte w dokumentach Jadwigi z lat 1312–1330 prezentujemy w tabeli nr 2.

Tabela nr 2

Dane o personelu kancelaryjnym w dokumentach Jadwigi Łokietkowej z lat 1312–1330

Lp	Źródło	Data	Informacje		Uwagi
			w testacji	w d. p. m.	
1	KodPol 3 nr 75	21 II 1312	1) dominus IAROST cancellarius curie 2) JAZCHCO scriptor domine ducisse qui hoc compilavit	d. p. m. eiusdem notarii JASCO- NIS	
2	KodMłp 1 nr 151	28 I 1315	—	—	Brak testacji
3	KodPol 2/2 nr 479	13 VII 1318	—	—	
4	KodmKr 1 nr 111	11 VI 1320	(presente) magistro FRANCISCO, cancel- lario nostro	d. p. m. PETRI, canonici Craco- viensis	
5	ZDM 4 nr 911	1330	—	—	Znany tylko regist.

Jak widać, znaczące informacje o urzędnikach kancelaryjnych Jadwigi zawiera już pierwszy jej dokument, wystawiony dla mieszczan sądeckich w 1312 r., zresztą w ciekawych okolicznościach²³. Jako świadek wystąpił w nim Jaszko (zapewne Jaśko), skryptor księżnej, który zredagował i spisał tekst oraz położył swoje „datum per manus”. Jest godne uwagi, że w „datum per manus” został on nazwany

²² Ostatniego podsumowania opinii na temat znaczenia formuły „datum per manus” dokonał R. Żerelik, *Dokumenty i kancelarie książąt glogowskich w latach 1250–1331*, Wrocław 1988 s. 59, przyp. 174.

²³ Zdaniem E. Długopolskiego dokument ten został wystawiony w czasie buntu wójta krakowskiego Alberta na Wawelu, który nie dostał się w ręce buntowników (E. Długopolski, *dz. cyt.*, s. 149). Omawiany dyplom, podobnie jak mandat Łokietka z 1311 r., zwalniający mieszczan sądeckich od ceł (KodMłp t. 1 nr 148), stanowi wyraz wdzięczności księcia za ich lojalność podczas buntu mieszczanństwa krakowskiego. Patrz także J. Śliwiński, *dz. cyt.*, s. 32.

notariuszem, nie zaś skryptorem. Ta niekonsekwencja mogła być dziełem przypadku. Można ją również odczytać jako świadectwo pewnego braku precyzji w określaniu funkcji personelu kancelaryjnego, który jest zauważalny także w dokumentach Łokietka²⁴. Formularz omawianego dyplomu jest typowy dla ówczesnych dokumentów Łokietkowych, jeżeli chodzi o kolejność formuł oraz stylistykę inwokacji, promulgacji i koroboracji. Arenga ma charakter indywidualny, chociaż temat upływu czasu nie odbiega od ówczesnych standardów²⁵. Te cechy dyktatu świadczą, że redaktor tekstu był obeznany z obyczajami kancelarii książęcej²⁶.

Kim był ów notariusz (skryptor) Jaśko? Jeśli chcielibyśmy szukać go wśród personelu pisarskiego księcia Władysława, można by identyfikować go z dwiema osobami. Znany jest bowiem Jaśko, pisarz, a następnie notariusz, pracujący w wielkopolskiej kancelarii Łokietka w latach 1297–99²⁷ oraz Jan, notariusz, którego „datum per manus” znajdujemy w trzech dokumentach z lat 1316–1319²⁸. Poza zbieżnością imion i prawdopodobieństwem dat nie ma jednak wystarczających podstaw do utożsamienia notariusza Jadwigi z którąś z tych osób. Z tego samego powodu nie można identyfikować go z Jaśkiem – kantorem opatowskim, świadkującym w dokumencie Jadwigi w 1315 r., znanym z lat 1325–1329²⁹. Pozostaje nam poszukiwanie go wśród kapelanów dworskich. Liczni badacze podkreślali już, iż w warunkach relatywnie małego zapotrzebowania na „usługi” kancelaryjne (a tak

²⁴ Jako przykład może tu posłużyć chociażby zróżnicowana tytulatura Piotra s. Święcy, szefa kancelarii pomorskiej Łokietka w latach 1296–1299, który używał zamiennie tytułów: protonotariusza, summonotariusza i notariusza (K. Małeczyński, M. Bielińska, A. Gąsiorowski, *Dyplomatyka wieków średnich*, Warszawa 1971 s. 157).

²⁵ Inwokacja: „In nomine Domini amen”. Promulgacja: „Notum sit omnibus presentibus et futuris, presentem paginam inspecturis”. Koroboracja: „In cuius rei testimonium et evidenciam certiorum atque perpetue stabilitatis firmitatem, presentem paginam conscribi fecimus ac nostri sigilli munimine communiri”. Arenga: „Humanis rebus quantumcumque publice et solempniter actis temporum vetustas oblivionis caligine frequentius novercatur, nisi a scripto testium et testimonio litterarum sufficienti perhenne recipiat testamentum”.

²⁶ Uważamy, że należy wykluczyć możliwość wpływu na dyktat tego dokumentu kancelarza krakowskiego Jarosta, wymienionego w testacji. Por. s. 110 i 116.

²⁷ K. Małeczyński, *Zarys dyplomatyki polskiej*, Wrocław 1951 s. 290. M. Bielińska, *Kancelaria Władysława Łokietka w latach 1296–1299*, SZ t. 6: 1961 s. 43, 54; Taż, *Kancelarie i dokumenty wielkopolskie XIII wieku*, Wrocław 1967 s. 353, przyp. 7.

²⁸ K. Małeczyński, *dz. cyt.*, s. 289; KodWłkp t. 2 nr 988, 1000, 1014.

²⁹ KodMłp t. 1 nr 151; *Monumenta Poloniae Vaticana*, t. 1–8, Kraków 1913–1950 (dalej cyt. MPV) t. 1.

było w przypadku Jadwigi Łokietkowej) wszelkie prace nad dokumentem wykonywali kapelanowie dworscy (*capellani curiae*)³⁰. Niektórzy historycy a priori włączali każdą osobę określoną w źródłach jako „*capellanus*” do personelu kancelaryjnego³¹. Należy jednak pamiętać, że w wieku XIV termin „*capellanus*” staje się niejednoznaczny. Z jednej strony określa się nim osoby duchowne, których stanowiska w kancelarii książęcej są skądinąd znane. Z tytułem kapelana monarchy występuje np. Stanisław, wielkopolski skrypta Łokietka sprzed roku 1300 i kanclerz krakowski w r. 1315³², notariusze: Jakub i Dominik (1316)³³, a nawet kanclerz sieradzki Pełka³⁴ i podkanclerzy krakowski Zdzisław³⁵, czy Mikołaj syn Roberta z Radomska, kanclerz kujawski³⁶. Jednocześnie jako kapelanów lub kleryków pary monarszej określano reprezentantów kleru, co do których mamy pewność, że nigdy nie pracowali nad dokumentem monarszym. Tytułem przykładu można tu wymienić Andrzeja z Wiślicy, dyplomatę królewskiego³⁷, magistra Henryka z Lwówka³⁸ i magistra Jana z Hajnowa, kanclerza biskupiego we Wrocławiu³⁹. Nie da

³⁰ M. Bielińska, *Kancelarie i dokumenty*, s. 11–12, tam przegląd starszej literatury. O istnieniu capelli Jadwigi Łokietkowej jest przekonany J. Bieniak, *dz. cyt.*, s. 124.

³¹ K. Maleczyński, *dz. cyt.*, listy urzędników kancelaryjnych po każdym rozdziale.

³² KodMłp t. 1 nr 135, 138, 152; KodWłkp t. 2 nr 971; K. Maleczyński, *dz. cyt.*, s. 242, 290.

³³ KodWłkp t. 2 nr 984.

³⁴ M. Bielińska, *Kancelaria Władysława*, s. 41–42.

³⁵ KodmKr t. 1 nr 7; *Kodeks dyplomatyczny klasztoru tyńckiego*, wyd. W. Kętrzyński, S. Smółka, Lwów 1875 (dalej cyt. KodTyn) nr 41; KodMłp t. 2 nr 557; *Pomniki prawa (Monumenta Iuris praepositorum Chartophylacio Maximo Varsoviensi edita)* t. 2, Warszawa 1914 nr 18.

³⁶ Przypadek Mikołaja jest o tyle ciekawy, że właśnie na podstawie sformułowania „ad petitionem Hedwigis reginae Poloniae, cuius est capellanus” (MPV t. 3 nr 222) zaliczono go do grona pracowników capelli Jadwigi (J. Bieniak, *dz. cyt.*, s. 124, a za nim A. Radziwiński, *Pracali i kanonicy kapituły katedralnej w Płocku w XIV wieku*, w: *Genealogia – kręgi zawodowe i grupy interesu w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, red. J. Wroniszeński, Toruń 1989 s. 197).

³⁷ MPV t. 3 nr 181, 204; *Bullarium Poloniae*, t. 1: 1000–1342, wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, Roma 1982 (dalej cyt. BullPol) nr 1264, 1414. O działalności dyplomatycznej i karierze Andrzeja pisze S. Szczur, *Dyplomaci Kazimierza Wielkiego w Awinionie, „Nasza Przyszłość”* (dalej cyt. NP) t. 66: 1986 s. 50–53.

³⁸ BullPol t. 1 nr 1335, 1338.

³⁹ BullPol t. 1 nr 1281, 1438, 1464, 1687, K. Ożóg, *Kultura umysłowa w Krakowie w XIV wieku*, Wrocław-Warszawa 1987 nr 37 s. 143.

się jednoznacznie stwierdzić, czy pierwszy znany notariusz Jadwigi był również jej kapelanem. W sumie jednak poczynione zastrzeżenia nie podważają podstawowego faktu, że funkcja notariusza księżnej istniała na dworze Łokietka co najmniej od 1312 r. i że on właśnie zreagował przywilej Jadwigi dla mieszczan sądeckich.

Kolejny dokument, pochodzący z 1315 r., nie zawiera żadnych informacji o personelu kancelaryjnym (patrz tabela nr 2). Należy więc przeanalizować dane pośrednie, zwłaszcza zaś okoliczności jego wystawienia. W dyplomie tym, wydanym 28 stycznia 1315 r. w Sandomierzu dla tamtejszego domu beginek, Jadwiga zadeklarowała swą specjalną opiekę nad tą wspólnotą i uwolniła ją od opłaty świadczeń i dzierżawy z posiadanych dóbr⁴⁰. Budowa tekstu jest prosta, zastosowano bowiem formularz skrócony: niewyszukaną promulgację i narrację, instytutację, koroborację i krótką testację⁴¹. Uważamy, że dokument ten pozostaje w bezpośrednim związku z dwoma dyplomami Władysława Łokietka, pochodzącymi również z pierwszych tygodni 1315 r. Chodzi o przywilej dla kupców toruńskich, gwarantujący im wolny przejazd do Krakowa i na Ruś (z 22 stycznia)⁴² oraz o nadanie niejakiemu Mikołajowi lasu w pobliżu Pieskowej Skały, celem lokacji i sołectwa w przyszłej wsi (z 25 stycznia)⁴³. Oba te dyplomy zostały wydane w Sandomierzu. Wyraźna zbieżność dat: 22–25–28 stycznia – nasuwa wniosek, że Jadwiga i Władysław odbyli podróż do Sandomierza razem, a dokumenty mógł zreagować i spisać towarzyszący im pracownik kancelarii. Z formuł testacyjnych wymienionych przed chwilą dokumentów Łokietka wynika obecność u boku pary monarszej tylko jednego urzędnika kancelaryjnego: kanclerza krakowskiego Jarosta⁴⁴. Wskazanie jego właśnie jako redaktora dyplomów Łokietka i Jadwigi budzi oczywiście szereg zastrzeżeń, przede wszystkim to, iż w Sandomierzu mogły powstać tylko koncepty,

⁴⁰ Por. D. i B. Lapis, *dz. cyt.*, s. 526–530.

⁴¹ Promulgacja: „Noverint universi presentium notitiam habituri”. Narracja: „Ob remissionem peccatorum nostrorum”. W formule testacyjnej wymienieni tylko trzech świadkowie.

⁴² ZDM t. 4 nr 892. Dokument ten nie posiada daty rocznej. Większość badaczy opowiada się za rokiem 1315 (A. Preissner, *Dokumenty Władysława Łokietka. Chronologiczny spis, regesty i bibliografia edycji*, „Rocznik Biblioteki PAN w Krakowie” R. 11: 1965 s. 250, przyp. 293; S. Weymann, *Cła i drogi handlowe w Polsce piastowskiej*, Poznań 1938 s. 104; J. Bieniak, *dz. cyt.*, s. 118–119). Ostatni wydawca – S. Kuraś zaproponował datę 1314 (ZDM t. 4 s. 35).

⁴³ KodMłp t. 1 nr 150.

⁴⁴ Tamże.

a ostateczne wersje dyplomów mogły zostać zredagowane i spisane po powrocie do Krakowa, przez któregoś z notariuszy. Pozostaje również otwarta wzmiankowana już kwestia tożsamości świadkującego w dokumencie dla beginek kantora opatowskiego Jaśka z notariuszem Jadwigi (patrz s. 107). Zakładając identyczność tych osób, można by przypisać redakcję tego dyplomu notariuszowi księżnej.

Niejasna jest też sprawa dokumentu Jadwigi Łokietkowej z 13 lipca 1318 r., nadającego immunitet wsi Czołowo⁴⁵. Wieś owa, położona na Kujawach, stanowiła własność niejakiego Jaśka, określonego przez wystawczynię „famulus noster”, syna Mikołaja „de Bozacino”⁴⁶. Także tutaj zastosowano formularz skrócony. Tekst rozpoczyna się promulgacją (identyczną, jak w dokumencie z 1315 r.), po niej następuje intytulacja, narracja, dyspozycja i dość wyszukana koroboracja. Całość zamyka określenie czynności kancelaryjnej (actum et datum) i datacja według kalendarza kościelnego. Uproszczony i mało oryginalny formularz oraz fakt wystawienia dokumentu w Krakowie skłania do przypuszczeń, iż został on zredagowany przez któregoś z pracowników kancelarii Łokietka.

Ostatni dyplom wystawiony przez Jadwigę za życia małżonka pochodzi z 11 czerwca 1320 r., a więc już z okresu po koronacji. Stąd władczyni tytułuje się w nim „totius Poloniae regina”⁴⁷. Jest to zwolnienie mieszczan krakowskich z ceł w Sandomierzu i Nowym Mieście Korczynie. Sądźmy, że dokument ten został zredagowany w kancelarii Łokietka. Przemawia za tym „datum per manus” położone przez Piotra, kanonika krakowskiego. Chodzi oczywiście o Piotra Szyrky z Falkowa, notariusza książęcego od 1316 r., późniejszego podkanclerzego krakowskiego⁴⁸. Drugą przesłanką jest dyktat tego dokumentu, nawiązujący wyraźnie do wzorców stosowanych w kancelarii królewskiej. Np. arenga, posiadająca dosyć oryginalną stylistykę, została zaczerpnięta z przywileju Władysława, wydanego w 1308 r. dla synów kasztelana nakielskiego Sławnika⁴⁹. Nie sposób wyjaśnić,

⁴⁵ KodPol t. 2/2 nr 479.

⁴⁶ Znany jest dokument z 1317 r., w którym Mikołaj, syn Piotra „de Bozacino”, sprzedaje niejakiemu Tomaszowi sołectwo w tejże wsi Czołowo, za zgodą swego syna Jana i innych dzieci (KodPol t. 2/2 nr 478).

⁴⁷ KodMkr t. 1 nr 11.

⁴⁸ S. Kętrzyński, *Ze studiów genealogicznych*, „Miesięcznik Heraldyczny” t. 13: 1934 s. 103.

⁴⁹ KodWkp t. 2 nr 919. „Ne vetustas temporum actus humanos insignes pati cogat naufragium, oblivionis nubilo aut calumpnia multiplici novercante, assolent per scripti vigorem perhennis memorie sortiri iuramentum, quo posteris preteritorum noticiam exhibeant veritatis testimonium perhibendo”.

dłaczego dokumentu tego nie zredagował osobisty notariusz Jadwigi. Być może znany nam Jaśko nie sprawował już tej funkcji.

W sensie globalnym możliwość wystawiania przez Jadwigę dyplomów o pewnym znaczeniu politycznym⁵⁰ i swobodnego korzystania z usług kancelarii monarszej świadczy o jej wysokiej pozycji osobistej i o rzeczywistym współudziale w rządach.

2 Redaktorzy dokumentów Jadwigi, powstałych w latach 1333–1339

Po owdowieniu Jadwiga osiadła w Ziemi Sąddeckiej, obierając sobie za rezydencję klasztor Klarysek w Starym Sączu. Spędziła w nim ostatnie lata życia, od 1337 r. jako zakonnica. Jak wiadomo, jej kontakty z klaryskami, motywowane tradycją rodzinną, osobistą pobożnością oraz względami politycznymi, były bardzo żywe już za życia Łokietka⁵¹. Jest prawdopodobne, iż para książęca patronowała akcji spisania cudów i żywotu księżnej Kingi, fundatorki klasztoru sądeckiego⁵². Jadwiga osobiście złożyła zeznanie o łasce, której doznała za pośrednictwem Kingi, a oboje z Łokietkiem potwierdzili jej dożgonne dziewictwo⁵³.

Zgodnie z małopolską tradycją Sądecka stanowiła oprawę wdowię królowej⁵⁴. Możemy przypuszczać, że faktyczna pozycja prawna

⁵⁰ Nie ulega wątpliwości, że wszelkie gesty monarsze wobec miasta Krakowa miały po roku 1311 wyraźny wymiar polityczny.

⁵¹ W 1320 r. pod patronatem pary monarszej odbyło się przeniesienie konwentu klarysek ze Skały do Krakowa (KodMkp t. 1 nr 163; por. J. Stoksik, *Powstanie i późniejszy rozwój uposażenia klasztoru klarysek w Krakowie w XIII i XIV w.*, „Rocznik Krakowski”, R. 35: 1961 s. 122). W latach 1320–1329 seria czterech pism papieskich umożliwiła Jadwidze prawie nieskrępowany pobyt w klasztorze sądeckim (BullPol t. 1 nr 1152, 1179, 1392, 1538). Na temat politycznych sympatii klarysek sądeckich pisze A. Rutkowska-Płachcińska, *dz. cyt.*, s. 138.

⁵² Ostrożny osąd A. Witkowskiej o prawdopodobnym (podkreślenie A. R. A.) patronacie książęcym dla akcji spisania miraculorum – i być może żywotu – Kingi (A. Witkowska, *Miracula małopolskie z XIII i XIV wieku*, RH R 19: 1971 z. 2 s. 61, 79, 112; Taż, *Vita Sanctae Kyngae ducissae Cracoviensis jako źródło hagiograficzne*, RH R 10: 1961 z. 2 s. 51, 103), G. Ryś zamienił ostatnio w autorytatywne stwierdzenie, że miracula Kingi notowano od 1307 r. na rozkaz Jadwigi (G. Ryś, *Chrześcijańska ideologia władzy w Polsce w XIV–XV w.*, NP t. 76: 1991 s. 65).

⁵³ *Monumenta Poloniae historica* (dalej cyt. MPH) t. 4, wyd. A. Bieliński, Lwów 1888 s. 723, 736–7.

⁵⁴ Por. A. Sucheni-Grabowska, *Oprawne dobra*, w: *Encyklopedia Historii Gospodarczej Polski*, t. 2 s. 18; Z. Perzanowski, , Kraków 1968 s. 25, przyp. 29.

Jadwigi w owym dominium nie była niższa od pozycji jej poprzedniczek, Kingi i Gryfiny, które dysponowały wieloma uprawnieniami książęcymi o charakterze publicznym. Z zachowanych dokumentów wynika, iż jej rzeczywista władza dotyczyła przede wszystkim przenoszenia na prawo niemieckie posiadłości rycerskich ⁵⁵.

Pewne wyobrażenie o stanowisku prawnym Jadwigi daje jej ówczesna tytulatura. W dokumentach, poza zachowanym tytułem królewskim, spotykamy następujące określenia: „Domina Sandecensis” ⁵⁶, „specialis Domina hereditaria, Domina terrae Sandecensis” ⁵⁷, „Gubernatrix civitatis et terrae Sandecensis” ⁵⁸. Dysponowała własną pieczęcią, prawdopodobnie zachowując tę samą, którą dysponowała za życia małżonka. Wdowa po Łokietku – podobnie jak ongiś Kinga i Gryfina – utrzymywała własny dwór, złożony ze świeckich urzędników zarządu terytorialnego ⁵⁹ oraz z osób duchownych. Byli wśród nich także urzędnicy kancelaryjni, o których dość dużo informacji zawierają same dokumenty Jadwigi. Informacje te zestawiamy w tabeli nr 3.

Osobą najczęściej wymienianą w formule „datum per manus” jest Jan (Hanko), określany jako kapelan i notariusz królowej lub jako jej skryptor. Uważamy, iż mimo różnych form imienia chodzi o tę

⁵⁵ Por. M. Piszczyńska, *dz. cyt.*, s. 72; A. Rutkowska-Płachcińska, *dz. cyt.*, s. 75.

⁵⁶ KodMłp t. 1 nr 203, 205.

⁵⁷ KodPol t. 3 nr 84, 89.

⁵⁸ Por. hasło „gubernatrix” w *Słowniku łaciny średniowiecznej w Polsce*, t. 4 k. 653–654; ZDM t. 4 nr 919.

⁵⁹ W okresie sądeckim do grona świeckich urzędników Jadwigi należeli: – Andrzej, podstoli w latach 1337–1339 (ZDM t. 4 nr 919; KodMłp t. 1 nr 208). Zdaniem S. Kurasia wywodził się z rodu Lisów i w latach 1340–47 był kasztelanem wiślickim. Natomiast spisy urzędników małopolskich określają Andrzeja, kasztelana wiślickiego, jako syna Nawoja z Tęczyna, a więc Toporczyka *Urzędnicy małopolscy XII–XV wieku. Spisy*, oprac. J. Kurtyka, T. Nowakowski, F. Sikora i in.; red. A. Gąsiorowski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1990 (dalej cyt. *Spisy małopolskie*) nr 417, 184, 679, 1091; Iszyk „Kesznic”, podczaszy w 1336 r. (KodMłp t. 1 nr 203); Jakub zw. Gładysz, syn mieszczanina Pawła Gładysza, podrządcą w latach 1330–34 (KodMłp t. 2 nr 601; A. Rutkowska-Płachcińska, *dz. cyt.*, s. 89–90); – Mikołaj zw. Łala (h. Lubowla?), podkomorzy w latach 1334–39, jednocześnie występujący jako podkomorzy krakowski (ZDM t. 1 nr 35, 37; KodMłp t. 1 nr 203 208). Według J. Śliwińskiego był on potem podkomorzym Adelajdy, drugiej żony Kazimierza Wielkiego (J. Śliwiński, *dz. cyt.*, s. 75); – Mikołaj zw. Bobola, cześnik w 1338 r. (KodMłp t. 2 nr 652); – Stanisław, stolnik w 1334 r. (ZDM t. 1 nr 35); – Strzesz z Unikowa, h. Sulima, wielkorządcą w latach 1333–39 (KodPol t. 3 nr 84, 80; ZDM t. 4 nr 919).

Tabela nr 3

Dane o personelu kancelaryjnym w dokumentach
Jadwigi Łokietkowej z lat 1333–1339

Lp	Źródło	Data	Informacje		Uwagi
			w testacji	w d. p. m.	
1	KodPol 3 nr 84	13333	—	d. p. m. domini ZBIGNEI cancellarii praepositi Cracoviensis	
2	ZDM nr 35	4 VI 1334	—	d. p. m. domini ANCONIS capellani et notarii nostri	
3	ZDM nr 37	1335	—	—	Znany tylko rejest.
4	ZDM 4 nr 917	1336	—	—	
5	ZDM 4 nr 918	1336	—	—	
6	KodMłp 1 nr 203	3 II 1336	1) SBYGNEO cancellario Cracoviensi 2) STYBORIO IESCORKA notario curie nostre	d. p. m. nostri scriptoris JOHANNIS	
7	KodMłp 1 nr 205	27 VII 1336	—	d. p. m. domini HANCONIS tunc notarii nostri	
8	KodMłp 1 nr 207	1337	SBYSSCONE cancellario et preposito Cracoviensi	d. p. m. fratris BERNHARDI nostri confessoris	
9	KodMłp 1 nr 208	16 V 1339	—	d. p. m. NICOLAI nostri capellani et curie nostre notarii	
10	KodPol 3 nr 89	6 VII 1339	—	d. p. m. JOANNIS scriptoris.	

samą osobę, zaś wymienne używanie określeń „notarius” i „scriptor” już wyjaśnialiśmy ⁶⁰. Owego Jana, pracującego dla Jadwigi w latach 1334–1339, nie należy chyba utożsamiać z jej dawnym notariuszem Jaśkiem, występującym w 1312 r. Używane formy imienia: Jaśko – Hanko są chyba zbyt odmienne, aby posługiwała się nimi ta sama osoba. Tytuł kapelana wskazuje, że Jan (Hanko) był duchownym. Cztery dokumenty sygnowane jego „datum per manus” ⁶¹ dotyczą obrotu

⁶⁰ Por. s. 107.

⁶¹ ZDM t. 1 nr 35; KodMłp t. 1 nr 203, 205; KodPol t. 3 nr 89.

ziemią i prawa niemieckiego. W każdym zastosowano formularz rozbudowany (z inwokacją, arengą itd.), ale szatę stylistyczną poszczególnych dokumentów cechuje wyraźny indywidualizm. Nie ma w tych czterech dyplomach dwóch jednakowych areng, promulgacji czy koroacji. Można wręcz mówić o kompozycji przemyślanej i dostosowanej do osoby odbiorcy i zarazem do pozycji wystawcy. Np. arenga w dokumencie z 3 lutego 1336 r., przeznaczonym dla wójty sądeckiego Mikołaja, nawiązuje w swej formie i treści do wątków majestatycznych, obecnych w preambułach dokumentów Łokietka z lat 1317–1331⁶². Dokument Jadwigi Łokietkowej z 1337 r., zwalniający mieszkańców Starego Sącza od cel w Sandomierzu⁶³, zredagował – i, zdaniem wydawcy, spisał – jej spowiednik Bernard. Łączenie funkcji duszpasterskich i kancelaryjnych było w środowisku klarysek sądeckich częste. I tak np. Wiktor, występujący jako notariusz sióstr w 1334 r., znany jest także jako pleban sądecki i kapelan klasztoru w latach 1330–1336⁶⁴. Z kolei Wawrzyniec z Łącka, wzmiankowany jako kapelan klasztoru w 1336 r., pełnił funkcję spowiednika i – dorywczo – notariusza w roku 1357⁶⁵. Powróćmy jednak do Bernarda. Nie pojawił się on już więcej w otoczeniu Jadwigi, dlatego wiemy o nim tak niewiele. Być może był franciszkaninem. Wygotowany przez Bernarda przywilej, poprawny formalnie, świadczy o jego znajomości reguł „*artis dictandi*”. Jednakże niektóre formuły, zwłaszcza bardzo charakterystyczna arenga „majestatyczna”⁶⁶, prowokują

⁶² Arenga w dokumencie Jadwigi: „Cum enim acta, que de mera seu regali libertate ordinatur, per mobilitatem temporis et defluxum eiusdem in oblivionem sepe transeunt et mutantur, necessarium esse dinoscitur, et firmo carattere litterali ac testimonio proborum virorum roborentur” (KodMłp t. 1 nr 203). Arengi w dokumentach Władysława Łokietka: „Cum ea, que ex mera principum libertate conferuntur, pro commodo scriptis publicis testiumque amiculo roborantur” (ZDM t. 4 r 894, 895). „Ea que ex mera libertate regum pro subditorum utilitatibus perhenniter conceduntur, debent non immerito scriptis publicis testiumque amiculo roborari ad perpetuam memoriam futurorum” (KodMłp t. 1 nr 186).

⁶³ KodMłp t. 1 nr 207; A. Rutkowska-Płachcińska, *dz. cyt.*, s. 110–111.

⁶⁴ KodMłp t. 3 nr 648; t. 2 nr 601; *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej...* t. 7, Lwów 1878 (dalej cyt. AGZ) nr 5; Por. W. Bazieliński, *Parafialni proboszczowie starszodeccy*, NP t. 9: 1959 s. 98–99.

⁶⁵ KodMłp t. 3 nr 648, 952, 714.

⁶⁶ „Qued regia auctoritas fieri decrevit, ratum atque stabile perpetue debet permanere” (KodMłp t. 1 nr 207). Pierwowzór tego tekstu stanowi arenga znana z 19 dokumentów Łokietka: „Quod magnifica principum (regum) decrevit auctoritas, ratum debet atque stabile permanere” (np. KodWłkp t. 2 nr 748, 773, 776, 1115; KodDKK t. 1 nr 122; KodMłp t. 1 nr 135, 182). Potem

pytanie o współudział w redagowaniu tekstu Zbigniewa ze Szczyrzyca, kanclerza krakowskiego, wymienionego na liście świadków. Ponieważ niebawem zajmiemy się dokładniej osobą Zbigniewa, na razie tylko sygnalizujemy problem.

W testacji omawianego już dokumentu z 3 lutego 1336 r. został wymieniony niejaki Ścibor zwany Jaszczurka z określeniem „*notarius curiae nostrae*” (patrz tabela nr 3). Był on zapewne blisko spokrewniony z Mikołajem Jaszczurką, sędzią sądeckim w latach 1289–1313, pozostającym też w służbie sióstr oraz wdów monarszych: Kingi i Gryfiny⁶⁷. Ścibor wywodził się zatem spośród drobnego rycerstwa osiadłego w Ziemi Sądeckiej. Nie zachował się żaden inny ślad związków Ścibora z capellą Jadwigi. Wcześniej (w latach 1330–1334) świadczył on w dokumentach różnych wystawców, ale bez godności⁶⁸. Z kolei utożsamianie go przez A. Rutkowską-Płachcińską z komesem Ściborem z Łukowic, znanym z lata 1338–1346⁶⁹ budzi wątpliwości. Niezwykle wydaje się bowiem sprawowanie funkcji kancelaryjnych przez osobę świecką – komesa⁷⁰.

Osobą duchowną był bez wątpienia ostatni z notariuszy Jadwigi Łokietkowej – Mikołaj, którego „*datum per manus*” zamyka jej dokument wystawiony 16 maja 1339 r. dla zasadźców wsi Wierzbica⁷¹. Mikołaj, nazywany również kapelanem królowej, wystąpił wcześniej (1327) jako spowiednik klarysek sądeckich, zaś w 1341 r. jako ich kapelan i notariusz⁷². J. Bieniak skłonny był identyfikować go z Mikołajem, synem Roberta z Radomska, kanclerzem i włodarzem kujawskim, związanym już przed laty z capellą Jadwigi⁷³.

Spróbujmy teraz wskazać redaktora dyplomu erekcyjnego kościoła

była to chyba najpopularniejsza arenga w kancelarii Kazimierza Wielkiego (por. H. Pisiak, *Arengi w dokumentach Kazimierza Wielkiego*, Lublin 1981 s. 19, mps, Archiwum KUL).

⁶⁷ *Spisy małopolskie*, nr 1045; ZDM t. 1 nr 3; KodMłp t. 2 nr 513, 523, 524, 560; KodMłp t. 1 nr 132.

⁶⁸ KodMłp t. 3 nr 632; AGZ t. 7 nr 5; ZDM t. 1 nr 35.

⁶⁹ A. Rutkowska-Płachcińska, *dz. cyt.*, s. 172.

⁷⁰ Mimo wszystko na dopuszczalność takiej sytuacji wskazuje np. fakt, że w 1323 r. notariuszem opatki sądeckiej nazwany został niejaki „Benassius faber Sandecensis” (KodMłp t. 2 nr 584). W tym samym okresie jednym z pisarzy klasztoru klarysek we Wrocławiu był człowiek świecki, późniejszy pisarz miejski i ławnik w Środzie Śląskiej (R. Żerelik, *Urzędnicy skrytoriów klasztorów na Śląsku do końca I połowy XIV w. Ze studiów nad działalnością dyplomatyczną klasztorów śląskich*, „*Śobótka*” 44: 1989 z. 4 s. 564).

⁷¹ KodMłp t. 1 nr 208.

⁷² KodMłp t. 2 nr 594; t. 3 nr 665.

⁷³ J. Bieniak, *dz. cyt.*, s. 125; Por. przyp. 36.

parafialnego we wsi Jakubkowice nad Łososiną, wystawionego przez Jadwigę w 1333 r. Był to zresztą pierwszy jej dokument wydany po owdowieniu, już w Sączu, być może latem 1333 r.⁷⁴ Formularz jest tutaj trochę nietypowy, bowiem tekst dyplomu rozpoczyna datacja. Po niej następuje arenga, stanowiąca połączenie motywów religijnych i wątku „memoria-oblivio”, promulgacja i intytulacja. W narracji również wyeksponowano motywy religijne, co wynikało zapewne z charakteru czynności prawnej (erekcja kościoła). Całość tekstu zamyka formułka „acta sunt hec”, lista świadków oraz „datum per manus” Zbigniewa, kanclerza i prepozyta krakowskiego. Z inwokacji i koroboracji w ogóle zrezygnowano. Z formuły „datum per manus” wynika, że redaktorem tego tekstu był Zbigniew ze Szczyrzyca, kanclerz małopolski, jeden z najbliższych współpracowników Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego⁷⁵. Ten wybitny polityk utrzymywał żywe kontakty z Jadwigą, aż do jej śmierci. Jak wiadomo, świadkował w jej dokumentach z 1336 i 1337 r. (por. tabela nr 3). Jego udział w zredagowaniu tych właśnie dokumentów wydaje się mało prawdopodobny. Obecność na liście świadków miała charakter raczej symboliczny, podnoszący prestiż decyzji prawnych królowej⁷⁶. Nie wyklucza to jednak dokonania przez Zbigniewa redakcji dyplomu z 1333 r. Jest to możliwe m. in. z tego względu, że dokument powstał w okresie przenosin królowej do Sącza i być może pozostawała ona wtedy bez własnego notariusza.

W 1335 r. Jadwiga Łokietkowa wystawiła dokument przeznaczony dla zasadźców wsi nad rzeką Jasienicą⁷⁷. Jako świadków wymieniono w nim kilku urzędników małopolskich, na czele ze Spicymirem – kasztelanem krakowskim⁷⁸, oraz Piotra, scholastyka krakowskiego. W latach trzydziestych funkcję scholastyka w kapitule krakowskiej sprawował Piotr zwany Miles. Jadwiga zapewne znała go, był on bowiem – jako dyplomata królewski – blisko związany z dworem monarszym⁷⁹. Nie sposób udowodnić, iż on właśnie zredagował

⁷⁴ KodPol t. 3 nr 84; A. Rutkowska-Płachcińska twierdzi, że Jakubkowice były parafią już w latach dwudziestych XIV w. (dz. cyt., s. 61 n).

⁷⁵ S. Szczur, *Okoliczności zrzeczenia się Śląska przez Kazimierza Wielkiego w 1339 r.*, SH R. 30: 1987 s. 534; A. Rybicka-Adamska, *Zbigniew ze Szczyrzyca, kanclerz Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego*, NP t. 78: 1991 s. 151–167.

⁷⁶ A. Rybicka-Adamska, dz. cyt., s. 164.

⁷⁷ ZDM t. 1 nr 37.

⁷⁸ O związkach Spicymira z Jadwigą Łokietkową piszą: S. Szczur, *Okoliczności zrzeczenia się*, s. 534; A. Rybicka-Adamska, dz. cyt., s. 163 nn.

⁷⁹ K. Ożóg, dz. cyt., nr 68, s. 159; S. Szczur, *Dyplomaci Kazimierza*, s. 50.

ten dokument, wyłącznie na podstawie apriorycznego założenia, że był najbardziej wykształconym (lub jedynym wykształconym) wśród wymienionych świadków. Mógł to przecież zrobić choćby notariusz Jan (Hanko), który z nieznanых przyczyn nie pozostawił żadnej informacji o sobie, albo też ówczesny notariusz klasztorny. Analiza dyktatu nie wzbogaca naszej wiedzy. Kolejność i stylistyka poszczególnych formuł⁸⁰ upodabniają omawiany tekst do wielu dokumentów małopolskich, publicznych i prywatnych, powstałych w pierwszej połowie XIV w.

Podsumowanie

Dokumenty Jadwigi Łokietkowej są odzwierciedleniem jej realnych możliwości sprawowania władzy w kolejnych okresach życia. Dyplomy z okresu krakowskiego dotyczą przede wszystkim tych spraw, które były obszarem działania każdej monarchini w sferze społecznej: akcji charytatywnej, udziału w poświęcaniu nowych ołtarzy, kościołów i klasztorów⁸¹. Natomiast dokumenty z okresu sądeckiego stanowią świadectwo egzekwowania przez królową władzy dominialnej w Ziemi Sądeckiej. Wnioski z przeprowadzonej uprzednio analizy dokumentów, zmierzającej do wskazania ich redaktorów, a pośrednio – do sporządzenia listy urzędników kancelaryjnych władczyni, uporządkowaliśmy w kolejnych tabelach.

Jak widać, ustalenie redakcji (mniej lub bardziej pewne) możliwe było dla 11 dokumentów Jadwigi, czyli dla niemal wszystkich, których teksty zachowały się. Większość dyplomów władczyni (8) została zredagowana przez jej własny personel kancelaryjny.

Niedostatek informacji źródłowych sprawia, że lista urzędników kancelaryjnych Jadwigi Łokietkowej nie jest kompletna. Capella księżnej⁸², skupiająca duchownych, pełniących m. in. funkcje notarialne, istniała co najmniej od 1312 r. Nie znamy jej wielkości i dynamiki rozwoju. Milczenie źródeł nie musi przecież świadczyć o jej upadku w latach dwudziestych. Organizacyjnie niezależna, struktura ta była jednak bar-

⁸⁰ Inwokacja – najbardziej typowa dla tego okresu: „In nomine Domini amen”. Arenga: „Ne res gestas aboleat processus temporum, opportunum est, ut ipsas roboret solemnitas titulus litterarum”. Promulgacja: „Universis presentibus et futuris tenore presentium esse volumus manifestum”. Koroboracja: „In cuius rei testimonium sigillum nostrum presentibus est appensum”.

⁸¹ J. Śliwiński, dz. cyt., s. 72.

⁸² Por. R. Zerelik, *Kancelaria biskupów wrocławskich do 1301 r.*, Wrocław 1991 s. 105.

Tabela nr 4
Redaktorzy dokumentów Jadwigi Łokietkowej

Lp	Imię i funkcja	Data	Dokument (źródło)	Uwagi
1	JAN (JASKO), notariusz (skryptor) Jadwigi	21 II 1312 28 I 1315	KodPol 3 nr 75 KodMłp 1 nr 151	Przy założeniu identyczności notariusza Jadwigi z kantorem opatowskim Janem
2	PIOTR, kanonik krak., notariusz podkanclerzy Łokietka	11 VI 1320	KodmKr 1 nr 11	
3	ZBIGNIEW, kanclerz krak.	1333	KodPol 3 nr 84	
4	JAN (HANKO), kapelan i notariusz (skryptor) Jadwigi	4 VI 1334 3 II 1336 27 VII 1336	ZDM 1 nr 35 KodMłp 1 nr 203 KodMłp 1 nr 205	
5	BERBNARD, spowiednik Jadwigi	1337	KodMłp 1 nr 207	
6	MIKOŁAJ, kapelan i notariusz Jadwigi	16 V 1339	KodMłp 1 208	
7	kancelaria monarsza	13 VII 1318	KodPol 2/2 nr 479	hipoteza

Tabela nr 5
Personel kancelaryjny Jadwigi Łokietkowej

Lp	Imię	Funkcja	Lata działalności
1	Jan (Jaśko)	notariusz, skryptor	1312–?
2	Jan (Hanko)	notariusz, skryptor, kapelan	1334–1339
3	Ścibor Jaszczurka	notariusz	1336–?
4	Bernard	spowiednik (okazjonalny notariusz)	1337–?
5	Mikołaj	kapelan i notariusz	1339

dzo mocno związana z kancelarią Władysława Łokietka. Notariusze Jadwigi kształcili się zapewne na tych samych wzorach i korzystali z tych samych pomocy kancelaryjnych, co urzędnicy jej małżonka. Świadczy o tym chociażby wyraźne podobieństwo dyktatu dokumentów obojga wystawców. Działalność capelli Jadwigi Łokietkowej w okresie jej pobytu w Sączu również jest trudna do rozpoznania. Uderza przede wszystkim duża rotacja urzędników kancelaryjnych. Tabela nr 5 pokazuje, iż w ciągu pięciu lat przynajmniej cztery osoby (o tylu wie-

my) były – nominalnie lub faktycznie – zaangażowane w pracę nad dokumentami królowej. Niełatwo określić związki tych osób z aparatem urzędniczym klasztoru klarysek. Jak wiadomo, specyficzna pozycja prawna Ziemi Sąddeckiej powodowała, aż do połowy XIV w., zacieranie się granic między strukturą urzędów i kompetencjami urzędników pozostających w służbie klasztoru, wdów monarszych i państwa⁸³. Najmniej precyzyjnie rozgraniczono urzędy klasztoru i kolejnych „pań sądeckich”⁸⁴. Możliwe, że także urzędnicy i ministeriałowie Jadwigi pozostawali jednocześnie w służbie sióstr. Np. notariusz Mikołaj prawdopodobnie pozostał w Sączu po śmierci królowej jako pisarz klasztorny⁸⁵.

Niewykluczone jest również to, że Jadwiga strzegła odrębności swego dworu, idąc za przykładem Kingi, która, zdaniem A. Rutkowskiej-Płachcińskiej, posiadała w Sączu własną kancelarię, wyodrębnioną personalnie i kompetencyjnie⁸⁶. Rozstrzygnięcie tej sprawy przekracza ramy niniejszego tekstu tym bardziej, że działalność dokumentotwórcza klarysek sądeckich w XIV w. nie została dotychczas zbadana. Wiemy o niej również mało, jak o funkcjonowaniu skryptoriów w innych klasztorach małopolskich w tym czasie⁸⁷.

Podsumowując całość rozważań wypada stwierdzić, że właśnie capella Jadwigi Łokietkowej była zaczątkiem struktury, która w wieku XV przybrała formę kancelarii królowej. Śledząc losy owej struktury odnosi się wrażenie, iż ramy jej działalności (ba, nawet samo istnienie) uzależnione było od jednego zasadniczego czynnika: osobistej pozycji monarchini. Wysoka pozycja Jadwigi u boku Władysława Łokietka i jej duża aktywność publiczna przyczyniły się do wykreowania

⁸³ Z. Perzanowski, *dz. cyt.*, s. 25, przyp. 28; *Spisy małopolskie*, nr 1049.

⁸⁴ Np. komes Mikołaj Jaszczurka występuje w dokumentach jako sędzia dworu Kingi i Gryfiny (KodMłp t. 2 nr 513, 523, 524–526), a równocześnie jako sędzia sądecki, czyli urzędnik ziemski (*Spisy małopolskie*, nr 1045) i jako sędzia dworu opatki (KodMłp t. 2 nr 560).

⁸⁵ J. Bieniak, *dz. cyt.*, s. 125.

⁸⁶ A. Rutkowska-Płachcińska, *dz. cyt.*, s. 55 przyp. 65.

⁸⁷ K. Skupieński, *Dokumenty osób prywatnych w ziemiach krakowskiej i sandomierskiej w latach 1190–1449*, SZ t. 32–33: 1990 s. 20 przyp. 13. Już sondażowy przegląd dokumentów wystawionych przez klasztor sądecki pozwala sądzić, że działalność tamtejszego skryptorium nie odbiegała od reguł obserwowanych w ośrodkach z innych dzielnic. Np. 1) większość pisarzy i notariuszy sądeckich należała do stanu duchownego; 2) w pracach nad dokumentem klasztornym uczestniczyli też duchowni spoza klasztoru, głównie proboszczowie starsądeckcy; 3) widoczna jest ambiwalencja w ocenie podległości pisarzy i notariuszy, określanych wymiennie jako „notariusz opatki” albo „notariusz klasztoru”. (Por. R. Żerelik, *Urzędnicy skryptoriów*, s. 562–564).

capelli być może ad eius personam. W tym kontekście zrozumiałe wydaje się znaczne osłabienie aktywności tej instytucji w czasach Kazimierza Wielkiego, którego niefortunne mariaże nie podnosiły autorytetu kolejnych królowych⁸⁸. Owa zależność między rozmachem działania capelli (czy kancelarii) królowej a jej osobistą pozycją jest bardzo wyraźna także w wieku XV, w przypadku kolejnych żon Władysława Jagiełły⁸⁹.

ANNA RYBICKA-ADAMSKA

Qui a rédigé les documents d'Hedvige de Łokietek?

(Résumé)

On connaît à présent 15 documents d'Hedvige, la femme du roi Ladislas Łokietek, princesse et, depuis 1320 reine de Pologne. Cinq d'entre eux proviennent des années 1312–1330, quand elle régnait à côté de Łokietek à Cracovie, et dix diplômes ont été rédigés dans les années de 1333 à 1339, quand elle résidait au couvent des Clarisses à Sary Sącz.

Les documents émis par Hedvige avaient un caractère dispositif, concernat le plus souvent des affaires d'économie. Parmi les destinataires, la majeure partie étaient des personnes laïques, les maires de villages surtout, récemment munis du droit locatif. La plupart des diplômes de la souveraine ont été rédigés par ses notaires et ses clercs personnels, témoigné par des sources dès 1312, qui avaient pu remplir également des fonctions d'aumôniers et de confesseurs. La participation de la chancellerie de Łokietek dans les travaux sur les documents d'Hedvige paraît minime, mais le formulaire de documents de deux expéditeurs contient beaucoup d'éléments communs.

Traduit par Halina Konopkova

⁸⁸ K. Jasiński, *Małżeństwa i koligacje polityczne Kazimierza Wielkiego*, SZ t. 32–33: 1990 s. 67–76. Tam dalsza literatura. O Adelajdzie wiadomo, że miała własnego podkanclerzego — Kunka, który był jednocześnie jej spowiednikiem (J. Śliwiński, dz. cyt., s. 75–8).

⁸⁹ I. Sułkowska-Kurasiowa, dz. cyt., s. 65–67.